

Pekař, Josef
Tři kapitoly z boje o
sv. Jana Nepomuckého

ŘI KAPITOLY O SV. JANU EPOMUCKÉM.

NAPSAL

JOSEF PEKAŘ.

MÍR" NAKLADATELSKÁ A VYDAV. SPOLEČNOST
. O. V PRAZE-KARLÍNĚ, PALACKÉHO TŘÍDA 41.

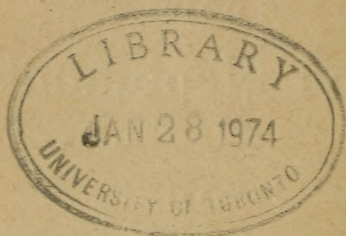
Tři kapitoly
z boje
o sv. Jana Nepomuckého

Napsal
Josef Pekař

Nákladem „Vesmíru"
nakladatelské a vydavatelské společnosti s r. o.
v Karlíně, Palackého třída 41

1 9 2 1

ROLNICKÁ TISKÁRNA V PRAZE.

MÍSTO PŘEDMLUVY.

Otiskuji zde oba své články, psané na obranu kultu svatojanského, jež jsem loni napsal do »Národních Listů« a jež tolik rozruchu způsobily. Články jsou místy doplněny nebo opraveny. Připojuji k nim nově napsanou stať třetí, jež obírá se hlavními věcnými námitkami, jež byly proti mému stanovisku uvedeny.

V Praze v dubnu 1921.

JOSEF PEKAŘ.

KAPITOLA PRVÁ.

(Otištěno v Národních Listech 16. května 1920 pod tit.: V den svatojanský.)

V »Národních listech« ze 14. května byl jsem stigmatisován jako člověk pochybného charakteru, který, stoje ve službách oficielní církve katolické, pomáhá podvodům a falšuje historickou pravdu. Stalo se to v článku dra. Herbena o »Legendě svatojanské«. Protože jsem — mimo jiné — také občasným spolupracovníkem »Národních Listů«, má projev Herbenův vůni zvlášť pronikavou.

Nepamatuji se, že bych kdy byl napsal něco, co by stálo za řeč, o sv. Janu Nepomuckém. Útok Herbenův dovolává se toho, co »Pražský večerník« otiskl v květnu 1919 o obsahu mých »přednášek ze dne 31. ledna 1918«. Soudím, že nemůže jíti o nic jiného, než o záznam studenta-posluchače z mých přednášek na fakultě, pravděpodobně z kursu o době Václava IV. A nemůže jíti o nic jiného, než o jednu z mých improvisovaných poznámek k smrti Jana z Pomuka, mimochodem pronesených, jak je mívám ve zvyku; ve stručném výtahu »Večerníku« je z ní leccos jistě vynecháno.

Ale v podstatě se k obsahu jejímu znám větu za větou — pochybuji jen, že bych s takovým důrazem byl odbyl Herbenův spisek o Janu Nepomuckém, vyšlý r. 1893 (nikdy jsem mu nevěnoval tolik pozornosti, abych se v poznámce své proň rozčilil). Na tom však již nezáleží — hlavní je, že můj protivník užívá proti mně starého textu, aniž by aspoň poznámkou naznačil, že neručí za to, zda je spolehlivý, protože jde o výtah z universitních přednášek, neznámou osobou přinesený. Ale jak vidno, dávám mu rozhřešení za jeho ukvapenost a autentisuji inkriminované věty.

Řeknu napřed, že těmi kacířskými větami stojím »ve službách oficielní církve« již aspoň dvě desítiletí a že opakuji jen to, co opakovali a opakují přede mnou i vedle mne přemnozí historikové, pokud nebyli zmateni tou či onou klerikální pověrou. Nikdy, tuším, mluvě o umučení a utopení Jana z Pomuka, neopominul jsem upozorniti na to, že tu jde opravdu o mučedníka, jenž ve službě své církve utrpěl od brutální moci světské hroznou smrt a jejž již arcibiskup Jan z Jenštejna zve pravým mučedníkem, nikdy, tuším, jsem neopominul srovnati jej se známým světcem církve anglické, Tomášem Becketem, jenž zahynul za okolností podobných. A častěji jsem zajisté poznamenal, že Jan z Pomuka ze všech našich českých svatých utrpěl smrt nejhroznější, nebo že zde zásluha svatořečení je, z katolického stanoviska, zřejmě dána, a vyložil jsem z dohadu, proč k tomu svatořečení nedošlo snad již v 15. stol. Rozumí se, že jsem vždy poukázal na omyl, který se stal historikům

svatojanským 17. a 18. stol. i kongregaci sv. ritu, jež za primitivního stavu dějepisné nauky v té době nedovedla ze zmatených zpráv historických a zpráv legendárních dospěti na cestu, vedoucí k pravdě a prohlásila za svatou osobu, jež nebyla než dvojníkem pravého Jana z Pomuka, mučedníka z r. 1393, stvořeným z mylné kombinace kronikářské.

* *
*

V tom tedy záleží všechna má bezcharakternost. Rozumím-li dobře, rozčiluje se dr. Herben proto, že řeším celou otázku shovívavým výkladem: stal se omyl, že pravím: ten, jenž byl přece míněn, svatořečení rebus stantibus zasluhoval. Herben však mluví stále o podvodu, o opětovném podvodu, a celá historie svatojánská, jak známo, náleží u něho a u jeho školy k hlavním trumfům proticírkevní agitace. S tímto počínáním historik, jenž neslouží žádné církvi, ale pravdě, souhlasiti nebude. Neboť historik, který seznámil se se svatými katolickými a legendami jejich do té míry, aby ve vznikání jejich viděl problém náboženského života a nikoliv laciný materiál agitační, naučil se dívati na omyly takové (podobné tomu, jenž se stal v XVIII. století s Janem z Pomuka) jinak, t. j. spravedlivěji a shovívavěji. Legendy svatých nejsou (až na malé výjimky) plodem sepsání, usilujícího především o skutečnost historickou, nýbrž chtějí býti chápány z psychologie středověkého člověka křesťanského, jenž věří, že Bůh zásluhy věrného služebníka a mučedníka

svého dokazuje a odměňuje zázraky, jenž v novém svatém nalézá i tvoří nového prostředníka a přímluvce u Boha, nový radostný případ povýšení lidského tvora mezi nebešťany, ze stavu hříšné tělesnosti do stavu andělské svatosti. Nábožensky vzrušená představivost má krátce v legendách rozhodnou převahu nad péčí o fakt historicky dokazatelný, a tvůrčí fantasie legendisty je nesena nezřídka velmi primitivními nebo až dojemně naivními dohady hrubě pověrčivého člověka středověkého. Učený jesuita Hyppolite Delehaye, jenž celý život věnoval studiu legend, v knize své z r. 1905 seznámil nás s velkou řadou svatých, kteří nikdy neexistovali, ukázal, jak přepodivnými omyly vznikli a demonstroval poutavě naivnost nebo chudobu lidové invence při vzniku legendy. Představil nám sv. Fursyho, jenž mluví již před svým narozením, nebo sv. Rumwolda, jenž byl živ pouze tři dny, ale promluvil za tu dobu jasně vyznání víry a dlouhou řeč k rodičům. Vyložil, jak jen nedbalosti opisovačů legend děkujeme za dva svaté Babylasy, za zdvojnásobení sv. Martina, za ztrojnásobení dvojice svatých Kosmy a Damiána. Nezamlčel, jak ze špatně pochopeného jména města Tripolis udělali legendisté nového svatého »Tripoda« a jak jednomu takovému omylu geografickému podlehla kongregace ritu ještě v XVIII. století. Končil, že nemůže přihlásiti se k těm, kdož chválí a obdivují staré legendy svatých, ale dodal, že z pokladu těchto legend, týchž legend, jejichž naivnosti čtoucí často nedovede se neusmáti, »vane k nám přece vstříc kus té tajemné a vznešené poesie, jež pro-

niká zdi našich starých katedrál, ony vyjadřují, a to silou neobyčejnou, krásu duše křesťanské a ideál svatosti.«

* * *

A kus té krásy a mravní síly má i legenda svatojanská přes všechny své historické omyly a nemožné zázraky. Racionalistické kritice je snadno ji rozbíti — ale je vskutku nutno a žádoucno, abychom přistupovali k legendám našich svatých, v nichž si celá století české víry tvořila symboly svého náboženského a mravního úsilí, s drtivými kritickými mašinami? A opakuji — při tom by Jan Nepomucký obstál ještě poměrně dobře, neboť historický originál jeho byl vskutku umučen, protože sloužil církvi proti násilí moci světské. A kam bychom došli, obracejíce ostří moderní skepse a kritiky agitačně nejen proti svatým církevním, ale na př. proti dogmatům jejím? Má za to pan Herben, že by při tom podlehlo jen katolické náboženství? Svět náboženství je jiný než svět rozumu: onen musí míti zázrak, tento ho neuzná. Dokud lidstvo nedospěje tak daleko, aby velký duch tvůrčí dal mu náboženství očištěné ode všech rozumem postižitelných legend a omylů, nezbývá než šetřiti náboženských citů a představ, žijících v duši lidu, třebas rozumový nález o nich zněl by často podobně jako výše o legendách. Ale ony jsou přece plodem staletého úsilí národů o nalezení cesty k Bohu a mají i v bizarnostech svých plný nárok na naši pietu. Jednati jinak znamená ochuzovati duši lidu, bráti mu kus cenného statku, kus víry, naděje a lás-

ky a nedati mu nic náhradou. Poutnice z Moravy, klečící před sochou sv. Jana Nepomuckého na pražském mostě, má v mých očích více mravní ceny než táborový »pokrokář«, posmívající se nemožnému zázraku. Neobracím se ovšem vším tím nikterak proti vědecké kritice náboženského života minulosti, nýbrž pouze proti agitaci, jež chce svou stranickou nenávist, nikoliv pochopení a poučení, vnášeti v massy. A mluvím-li již tak kacířsky, dodám ještě, že to »temno« 18. století (znám jeho stíny snad více než jiní) mělo v jiném směru také dosti světla a tepla, že to byla doba, kdy nejen pražská města ožila podivuhodnou krásou baroku, ale kdy celý národ až do poslední vsi, do poslední chatrče, do posledního vzorku krajky a do poslední melodie lidové písně naplnil se životní radostí barokové kultury, pronikající, tvořící, budující novou společnost, nový národ, týž národ, z něhož vyšlo naše obrození, z něhož vyšly naše generace. A kult svatojanský byl více než půldruhého století pravou missa sollemnis náboženského a při tom jaksi česky-náboženského cítění této doby. A co v něm bylo estetického půvabu! Co byla Praha 16. května! O to vše jste nás svou nenávistnou a omezenou agitací ochudili . . . A viděl jsem sochy svatých rozbité pod dojmem vašich slov, viděl ohrožené umělecké památky nejvyšší ceny. Rozbíjeli falešné bohy — ti, kteří stáli ve službách boha ještě falešnějšího!

* *

Namítnete mi snad, že kult svatojanský nebyl jen poctivou naivností barokové doby, vzpínající se žádostivě k nadpřirozenému, ale že v něm byl i cíl církevně-politický: zatlačit Husa! Připouštím, že i tato spekulace spolupůsobila, ale myslím, že v míře skrovné. Čeští evangelíci doby předbělohorské nevěděli o Husovi ani stý díl toho, co víme dnes; uctíván byl opravdu jako svatý mučedník jen od starokališníků, t. j. skrovného zbytku starověrných Husitů, jenž stál v podstatě na půdě katolické a od protestantů byl časem víc potírán než sami katolíci. Jméno Husovo bylo drahé ovšem i Českým Bratřím i vážené Luterány, ale doba ostatek byla prosta zvláštního zájmu o uctívání Husa, jak jej předpokládají patrně ti, kteří věří, že protireformace musila především zatlačiti památku Husovu. Mezi důvody, pro něž si česká katolická Praha svatořečení Jana z Pomuka přála, spolupůsobily většinou po mém soudu důvody dané situací, chvályhodné a česky vlastenecké. V popředí byl jistě cíl dáti novému katolictví českému nového posvěcení, a to před celým křesťanským světem a v pýše a radosti nad Janem z Pomuka poskytnouti mu oporu proti pohrdání, jímž vítězný svět románsko-katolický díval se na český národ jako národ kacířů a rebellů, vrátiti mu sebedůvěru a zároveň úctu ciziny a teprve v další řadě dáti mu zbraň proti kacířským reminiscencím doby husitské.

Agitace proti uctívání Jana z Pomuka opírá se v neposlední řadě o domněnku, že to byli Jesuiti, kteří vymyslili nového svatého. Kdo historii

svatojanskou zná, ví, že legenda o mučedníku zpovědního tajemství byla v lidu hotova dávno před tím, než vznikl řád jesuitský. Ale kdo dějiny svatořečení Janova poznal, připustí přece, že v boji o dosažení nového světce a patrona českého spolupůsobily důvody užitkové, národně-české i česko-katolické.

Stačí to, abychom proto kult svatojanský pojali v nenávist? Nevidíme snad, že z podobných důvodů a podobnou, jenže hrubší methodou stává se kult svatosti světsky bojovnou zbraní i v rukou těch, kteří se nejvíce pro jesuitskou taktiku »účel posvěcuje prostředky« rozčilují? Neboť, co děje se u nás s oslavami Husovými, je po mém soudu velmi povážlivou a velmi bezohlednou aplikací zmíněné taktiky. Před rokem, dne 6. července otiskla »Tribuna«, tedy list jistě nepodezřelý z bezkarakterních služeb katolické církvi, znamenitý článek (autor se podepsal H. Madlmayer) o »husitství a naší době«. Článek mluvil s ironií a steskem o tom, jak při husovských oslavách budou se lidé bez náboženství křečovitě vemlouvat do nadšení pro náboženského hrdinu, jak některé politické nebo náboženské konfese budou hnáti vodu na vlastní mlýna jak z toho bude žalostno člověku, jenž ví, že mezi moderním Čechem dvacátého století (zejména Čechem — dodávám — tak zvaným pokrokovým) a Husem je propast nepřekročitelná, propast, která je propastí mezi dobou, jež byla nejčistším povstáním národa k svatému životu, nejvyšším pokusem o realisaci křesťanství a mezi

dobou, jež je nábožensky lhostejna a neplodna nebo přímo protináboženská. Podle terminologie Herbenovy musil bych to, co se v našich pokrokových kruzích děje s Husem a Komenským, zváti podvodem nebo zločinem nebo klerikalismem nepěkné ráže. A slova ještě rozhořčenější uslyšeli bychom od nich samých, od Husa a Komenského, kdyby mohli vstáti z hrobu a viděti, jak národ, jenž se k nim tak okázale hlásí, jenž je takovými poctami zasypává, jak národ Husův vyhazuje, dosáhnuv svobody, kříže ze škol a i náboženství ze škol vymítá... Ctitelé sv. Jana Nepomuckého, doba kultu svatojanského a barokní protireformace měla zajisté, jakkoli paradoxně to zní, daleko blíže k Husovi než naši volnomyšlenkáři a polovolnomyšlenkáři, a pravý katolík dneška má naň větší nárok mravní než nenáboženský štváč protikatolický. Kdyby církev katolická dnešní doby mohla opraviti chybu, které se v osudném nepochopení dopustila vůči Husovi v 15. století (pan Madlmayr to dobře vyložil) a přihlásila se k němu okázale, zdá se mi, že by valná část oslavovatelů Husových svinula v den 6. července pozdravné prapory.

* *
*

Řeknete snad: ejhle, zpátečník, jenž velebí Jana Nepomuckého a zamítá oslavy Husovy. Nikoliv, naprosto nikoliv — spojení obou těchto jmen v předchozím odstavci je čistě náhodné, historický Hus je mluvčím našich dějin, kde vzpínají se v mravněideovém záchvatu nejvýše, historický Jan

z Pomuka pouhou zvlášť nevýznamnou episodou, kterou teprv po staletích naplnila legendární potřeba plnějším obsahem mravně kulturním. Vskutku nechci nic jiného než pomáhati v boji proti duchovnímu násilí a duchovní lži! Jsem proti uliční agitaci proti Janu Nepomuckému, pokud plyne z neporozumění a nenávistné zloby, zastírající se důvody vědeckými, a jsem proti oslavám Husovým, pokud jsou jen agitací pro cíle a myšlenky, jež by Hus sám vášnivě potíral; jsem proti nim potud, pokud jsou nepoctivým obchodem s jménem jeho a svatokrádeží na památce jeho. Jsem proti těm jesuitům, kteří (abych užil slov Denisových, citovaných v článku Herbenově) »matou pojmy mravní, že uznávají za dobro, co jim je užitečné a za zlo, co by překáželo jejich vládě nad myslemi lidí, kteří neustále porušují důstojnost lidského svědomí a dovedou obratně pěstovati pudy nejnižší nebo diplomatisovati, aby se vloudili v duše a chytře získali si oddanost širokých mass.«

Slova Denisova karakterisují výborně také ducha a taktiku mnohých sekt světských nebo jednotlivců jejich, celým svým rázem typicky klerikálních (zejména ve své nesnášelivosti, zlobě a nenávisti), třebas sloužili někdy boji protiklerikálnímu. Pan dr. Herben mi bude rozumět — a budou rozuměti také ostatní čtenáři, vzpomenou-li, že stačilo, pronesl-li jsem v otázce svatojanské mínění odlišné od onoho, jež je hájeno jedním z patentovaných pokrokovců, abych byl hned prohlášen za historika špatného karakteru. Neuzná-

vám nikterak za nutné protestovati nebo brániti se této kalumnii (své stanovisko v tom směru vyložil jsem dru. Herbenovi již r. 1912) — snažil jsem se jen své rozdílné mínění o sporné otázce postaviti do plnějšího světla.

KAPITOLA DRUHÁ.

(Otištěno v Národních Listech 11. a 17. června 1920 pod tit.: »Ke sporu o sv. Jana a české dějiny.«.)

Můj článek ze 16. května vzbudil pozornost mimořádnou — v mé korespondenci měly ovšem projevy souhlasu nebo díků velkou převahu nad projevy odporu, ale v tisku bylo tomu naopak. Slyším také, že redakce »Nár. Listů« obdržela více přípisů protestních než pochvalných. Jestliže přes to a přes zjevnou nepopularitu stanoviska mnou zastávaného poskytuje mi místa, abych hájil ještě jednou své pravdy, zaslouží si, tuším, ne pouze můj dík. Nechci prozatím reagovati na všechno, co proti mně bylo předneseno, také proto, že tyto polemiky skoro bez výjimky, ať bezděky, ať vědomě, jasně formulovaný cíl mého článku t. j. opříti se duchovnímu násilí a duchovní lži, pominuly. Přesvědčil jsem se však, že je především nutno, vyložiti čtenářům plněji, oč v otázce svatojanské jde, a nepředpokládati znalost věci do té míry, jako se stalo v mé stati ze 16. května. Pokusím se učiniti to stručně, jak jen možno.

*

Ve sporech mezi arcibiskupem Janem z Jenštejna a dvorem krále Václava IV. stojí v popředí otázka vzájemného poměru moci církevní a moci státní. Doba Jana z Jenštejna představuje úsilný pokus uplatniti práva a privilegia vítězné církve právě v době, kdy i u nás probouzí se oposice proti nim. Jan z Jenštejna chová se v tom s tím větší neústupností, čím více je si vědom, že má plný mravní nárok, aby hájil suverenity a magnificence církve. Je to muž velmi vzdělaný, jenž v nejednom traktátu řeší palčivé otázky své doby (v tom již i základní problémy husitství), muž svatého života, asketa, mystik, básník, horlivě oddaný myšlence nápravy mravů a prohloubení zbožnosti v kleru i lidu, mimochodem řečeno i přítel myšlenky, aby statky selské na rozsáhlých statcích církevních staly se plným dědickým majetkem sedláků (kterou později doporučoval Hus). Jeho předním úředníkem ve správě arcidiécese je konečně Jan z Pomuka, generální vikář. Již z toho, co pověděno, musíme souditi, že osobním tajemníkem a potom generálním vikářem takového arcibiskupa mohl býti jen muž příkladný a dobré pověsti.

Mocenské sebevědomí Jenštejnovo utkalo se nepřátelsky s mocenským sebevědomím mladého, prchlivého krále (podrobnosti můžeme pominouti) — a kdyby se byla splnila vůle hněvných záchvatů Václavových, byl by býval nepochybně katem utopen Jan z Jenštejna! Chorobné rozčilení královo odnesli zaň jeho přední zástupci, z nich Jan z Pomuka zaplatil je životem. Praví-li arci-

biskup ve svém stížném podání papeži, že Jan z Pomuka zemřel jako mučedník, je to doslova pravda. A životopisec Jana z Jenštejna, jenž líčí nám ve spisku z r. 1401 ctnosti jeho a svatý život jeho, dotýkaje se mimochodem i osudu Pomukova, opakuje: »Ctihodný Jan, generální vikář, milostí boží stal se mučedníkem, byv pálen, nohama šlapán, posléz utopen, načež zářícími divy objeven jest; což poněvadž se nedávno stalo a beztoho celé zemi známo jest, tuto pomíjím, ač je to pamětihodné a jak myslím, již i jinde obšírněji poznamenáno jest.« Tedy zde máme, osm let po skutku, již zprávu o zázracích a máme naznačeno, že »passio«, t. j. utrpení mučednické s následujícími zázraky je již snad podrobněji zaznamenáno, lze říci — v legendě svatojanské, v prvé legendě svatojanské, kterou šťastná náhoda může konečně ještě vynésti na světlo. A jiný současník, opat augustiniánský v slezské Zaháni, Ludolf (jenž byl v Praze studoval), píše již, jak se zdá, r. 1398, tedy pět let po smrti Jana z Pomuka o utopení jeho, »ctihodného onoho muže, milého Bohu i lidem, Němcům i Čechům.« To je chvála, z níž kus zbude, i když vyloučíme náležitý díl obvyklé epitafové uznalosti a jež v souvislosti s tím, co výše bylo pověděno, opravňuje k úsudku, že Jan z Pomuka žil jako člověk i jako kněz životem příkladným.

*　　*

*

Soudě tak, rozcházím se ovšem diametrálně s drem. Herbenem. Neboť dr. Herben učí o Janu z Pomuka, že byl mnohoobročníkem, že byl jedním z nejbohatších prelátů pražských, že půjčoval peníze kněžstvu i šlechtě způsobem neslušným (t. j. pod hrozbou kletby církevní), že měl časté soudy o dluhy a že měl a stavěl domy v Praze — krátce že na něm dle svědectví dějin nebylo nejmenší svatosti, naopak, že byl muž prohnaný. Nuže: ze všech těchto žalob Herbenových je pravdivá pouze jediná, t. j. že Jan měl více obročí. Ale třeba dodati hned, že to bylo tenkrát u osob předního kleru českého zjevem pravidelným. Také na př. slavný učitel Husův a spolutvůrce husitství, věhlasný M. Štěpán z Kolína, byl mnohoobročníkem. O Janu z Pomuku ukázal ostatek již P. Štědrý r. 1906, že neměl současně více obročí nežli dvě, tedy tolik, kolik dovolil později reformní koncil tridentský. S těmi domy to bylo tak: víme, že ve spolku ještě s jiným písařem (tedy ne pouze z vlastních prostředků) začal písař Jan stavěti dům, »dům«, na němž zednická práce stála všeho všudy 3 kopy (asi 420 K předválečných). Ve svém domě (nejspíše témže), jak čteme později, dal ještě vystavěti studnu, jejíž voda měla sloužiti nějaké sušárně nebo sladovně. A s těmi 13 případy půjček a domnělých soudů o dluhy to bylo takto: ve třech případech jde o půjčku 15 grošů (35 K), ve dvou o půjčku 30 grošů, jednou 41 gr. — vesměs kněžím z venkova, kteří (dohaduji se) prodlévajíce za úředním jednáním v Praze u konsistoře, nestačili se

svou hotovostí a poprosili písaře arcibiskupova o krátkou výpomoc na 14 dní nebo 3 neděle. Dále jde o půjčky 1 kopy (140 K), 2 kop (dvakrát), 2³/₄ kop (to byl dluh za koupený od Jana zákoník církevní). V jednom případě jde zcela zřejmě o pouhé úřední složení peněz v kanceláři Janově, v druhém případě o něco podobného. Zbývá tedy jedině půjčka 16 kop, kterou poskytl Jan spolu s písařem císařské kanceláře (tedy nikoli sám, patrně tolik neměl) r. 1377. O žádných soudech není řeči, peníze se půjčovaly bez úroku a ovšem pod hrozbou kletby církevní, jako to bylo tenkrát pravidlem. Týmž »neslušným« způsobem půjčoval peníze i Mistr Jan Hus.*)

Zde má čtenář názornou ukázku, jak se vědou, která nenalézá dosti ostrých slov proti »drzosti kněžských dějepisců«, falšujících skutečnost, vzdělává pravda! »Jak patrno, široko daleko věděli lidé o doktoru Johánkovi, když si chtěli vypůjčovat peníze« — píše Herben... Tak se to dělá... A Herben protestuje proti kultu Jana Nepomuckého také jménem národní mravnosti!

* *
*

Z psychologie tehdejšího náboženského života třeba usuzovati, že by Jan z Pomuka byl za příznivých okolností uznán za svatého mučedníka brzo po své smrti, řekněme třeba po smrti

---

*) V »Nár. Listech« nahradil slova »Mistr Jan Hus« bez mého vědomí p. dr. Scheinpflug slovy jím vloženými: »i osoby velmi vážené«.

Václavově. Případ byl podobný případu Becketovu (třebas že za pána odpykal služebník jeho), a kdyby schisma nebylo učinilo kurii zbaběle bezmocnou vůči Václavovi, bylo by jistě v tom směru se něco stalo. Ale i v Čechách musily znenáhla veliké děje, jež zplodilo husitství, zatlačovati pamět událostí z r. 1393 do pozadí. Přes to sensační umučení jednoho z nejpřednějších prelátů českých, fakt, že sám Václav IV., král římský a český, pálil v mučírně pochodní boky jeho, žilo v paměti a fantasii lidu dál — již v prvé polovici 15. stol. vyskytují se zprávy, že Jan byl umučen, protože káral nedostatky a hříchy Václavovy a v polovici 15. stol. ujišťuje nás vídeňský profesor Ebendorfer (jenž pobyl r. 1433 v Praze), že se vypravuje, že Jan z Pomuka byl utopen, protože odepřel prozraditi králi obsah zpovědi královniny. A po dvaceti letech, opakuje totéž (jak se zdá nezávisle od vídeňského profesora), starý mistr český, jenž v posledních letech svého nešťastného života byl jaksi učitelem krále Jiřího ve vědách státních, Mistr Pavel Žídek (nar. asi 1413). Tradice taková tedy jistě v 15. stol. v Čechách žila, event. se tu šířila. I Žídek, i lidové (lze říci) Letopisy české (stol. 15.) vědí již o určitém zázraku (Vltava vyschla po utopení Janově) a popisují hrob Jana z Pomuka v kostele sv. Víta, k němuž prý pojí se pověrečná úcta.

Tedy zde — pouhých 80 let po smrti Janově — máme již v podstatě všechno, historii i legendu, a můžeme se přesvědčiti, že kdyby došlo ke svatořečení Jana z Pomuka ke konci 15. století,

byl by býval svatým ovšem prohlášen *Jan utopený* r. 1393 a pravděpodobně by mezi příčinami umučení jeho byla uvedena *obrana zpovědního tajemství*. Snad ne na místě prvém, snad však ano — neboť legenda pravidlem vítězí nad historií. Tím naznačuji zároveň, že kloním se k mínění, že to, co věřilo naše 15. století o zatajení zpovědi královniny jako vlastní příčině Janova umučení, považuji za plod lidového *dohadu*, ale *kategoricky* neodvážil bych se popříti možnosti, že Jan zpovědníkem královniným byl. Hlavní je přece, že *všechny podstatné podmínky* pro vznik nového svatého *tu byly již v 15. stol.* (tedy dávno před vznikem jesuitského řádu) a že nebylo třeba než příznivější situace, t. j. na př. zesílení katolicismu v zemi, aby ke svatořečení došlo. Od *konce 16. stol.*, od probuzení katolického sebevědomí v Čechách, pozorovati je již *kult sv. Jana* vskutku ve vší formě, kult jevící se v úctě jeho hrobu, v ódách naň, v zařazování jeho mezi patrony české a pod., takže historik neubrání se domněnce, že by katolíci v Čechách vymohli si znenáhla svatořečení nového svého světce a patrona, i *kdyby nebylo došlo k Bílé Hoře* a tím úplné restauraci katolického panství v zemi. Bojovná menšina katolická by takové posily mohla užíti a potřebovati zajisté mnohonásobně.

* *
*

Ale kdyby v té chvíli, tedy před r. 1620, byli si čeští katolíci vymohli svatořečení Jana z Pomu-

ka, byl by za svatého prohlášen pravděpodobně kněz Jan Nepomucký, utopený r. 1383. Neboť český kronikář Hájek (psal r. 1541) sveden omylným datem o smrti Jana z Pomuka v jednom ze svých pramenů (1383 místo 1393) a nalézaje v jiných pramenech správné datum 1393, pomohl si jednoduchým způsobem: udělal v omylu z jediného Jana z Pomuka dva Jany Nepomucké: prvého, jenž byl r. 1383 utopen pro smlčení zpovědního tajemství, druhého, utopeného r. 1393 pro spor arcibiskupa s králem. Lze říci, že Jan legendy, jak se vytvořila v 15. století, a Jan historie, ale zbavený zásluh svatosti, jež mu přiznávali vrstevníci, byli Hájkem takřka rozříznuti ve dvé; hmatavou památkou existence pravého Jana z Pomuka, oba Hájkovy Jany v jedno spojujícího, byl jen hrob jeho s ostatky jeho v kostele svatovítském, k němuž pojila se čím dál tím patrněji úcta věřících. Poznamenávám ještě, že jméno »z Pomuka« a »Nepomucký« je jedno a totéž; v novější době ovládl pro starý Pomuk název: Nepomuk. Jinými slovy: i jméno prozrazuje, že Hájkovi dva utopení Janové vznikli z jedné a téže osoby, jinými slovy nový Jan Nepomucký že je starý Jan z Pomuka.

Autorita kroniky Hájkovy byla v té době, nemající o kritickém dějezpytu pojmu, taková, že znenáhla chyba její zvítězila (je věru s podivem, že nekatolické Čechy 16. stol. nedovedly kroniku Hájkovu paralysovati dílem, sepsaným v duchu většiny národní), a ovládla úplně na př. známého vlastence a historika českého doby pobělo-

horské, jesuitu Balbína, když r. 1670 napsal pro velkou mezinárodní sbírku »Životy Svatých« životopis Jana Nepomuckého. Při tom díval se na práci svou jako na legendu, jež může volně doplniti z dohadu nebo výmyslu podrobnosti, které mají doceliti a okrášliti skrovná data zřídel pramenných. Tato byla vskutku skrovná: právě hlavních našich svědectví o Janových nárocích svatosti, v tom zejména důležitých vět z životopisu Jenštejnova, Balbín neznal vůbec! Balbín patřil nepochybně k těm, kteří si svatořečení Janova horlivě přáli, a v zápalu svém, o němž vším právem lze předpokládati, že prýštil z motivů víc česky-vlasteneckých než nábožensky-katolických (jsou to tři horliví Češi, kteří takřka zahajují boj za uznání světcovo: Balbín, Dlouhoveský a Pešina), byl ochoten pomáhati tomu i stvořením potřebné legendy, jež v podstatě rozvedla a zbásnila stručnější zprávu Hájkovu o Janu, utopeném r. 1383.

Je vůbec pozoruhodné, že systematické úsilí katolických Čech dosáhnouti svatořečení Jana z Pomuka, počíná se teprve s Balbínem a dobou jeho, půl století po Bílé Hoře! Kdyby agitační výklad, že totiž jesuiti potřebovali Jana Nepomuckého, aby jím mohli zaplašovati z české mysli památku Husovu, měl býti blízek pravdě, čekali bychom, že vítězná církev sáhne po novém svatém hned ve chvíli, kdy ho nejvíc potřebovala v boji proti kacířům, proti Husovi a Lutherovi, tedy v létech násilné protireformace po Bílé Hoře. Ale vidíme, že teprve, když rekatolisace země byla

dokonána a nebezpečí kacířství již vážně nehrozilo, teprve v době, kdy český živel pevně zasedl na přední místa a prebendy české hierarchie, teprve tenkrát počíná svůj proces s Římem o uznání Jana za svatého. Počíná se rozsáhlá, po celá desítiletí trvající agitace za blahořečení a svatořečení Janovo a zároveň vyrůstá jako lavina ctění sv. Jana i zázraky jeho (při tom jeden pražský jesuita ostře ztepal nedoložené podrobnosti biografie Balbínovy). Řím se vytrvale zdráhá. To je také fakt významný a agitací Janu Nepomuckému nepřátelskou ku podivu zanedbávaný. Nedovedu domysliti se přijatelnějšího vysvětlení neochoty Říma leč v nedůvěře jeho k akci, mající zřejmý ráz českonacionální. Konečně r. 1715 zřizuje Řím v Praze komisi vyšetřovací, před níž svědkové ze šlechty i lidu skládají přísahy, že pověst o svatosti, mučednické smrti a zázracích Jana Nepomuckého udržuje se v Čechách od pradávných časů, že se mu od nepamětných dob vzdává úcta jako svatému. R. 1719 při komisionelním ohledání hrobu světcova nalezen byl neporušený jazyk (přítomni byli tři lékaři, z nichž dva z university a dva ranhojiči; ale nepoznamenávám toho, abych se zázraku zastával) a s protokoly o všem tom do Říma poslanými jdou k papeži přímluvné prosby evropských panovníků, biskupů, universit — »celá katolická Evropa«, dí Herben, z jehož spisu čerpám, »uvedena byla v pohyb«, aby (zde opouštím Herbena) pomohla katolické Čechii k svatému tak horoucně žádanému. Tak byl r. 1721 Jan Nepomucký prohlášen

za blahoslaveného, a r. 1729 — po nových šetřeních, přísahách, protokolech — za svatého. Základem obrazu, jejž si kongregace sv. ritu a po něm kanonisační bulla papežská učinila o novém svatém (jehož ostatky odpočívaly u sv. Víta), byl Jan z Nepomuka, utopený r. 1383, podle vypsání Hájkova a Balbínova; jeho historické základy šly vlastně zpět jen k Žídkovi a Starým Letopisům.

* *
*

Snesl jsem, třebas stručně, všechna hlavní data, aby každý mohl posouditi, oč jde. Dr. Herben praví: vyhlášení Jana Nepomuckého svatým je podvodem. Já pravím — a se mnou skoro všichni novodobí historikové čeští, pokud se o otázce vyslovili, mezi nimi v prvé řadě Palacký: při svatořečení stal se omyl, stal se omyl přes usilovnou a dlouhotrvalou snahu osob zúčastněných dopíditi se starších nebo spolehlivějších zpráv historických, omyl, zaviněný nedostatečností tehdejší nauky historické a především chybou kroniky Hájkovy, omyl v tom smyslu, že pravému Janu z Pomuka, t. j. mučedníku, pochovanému v hrobě u sv. Víta, v hrobě vedeném v uctivé nebo zbožné patrnosti od r. 1393, přičtena byla vedle novějších důkazů zásluh jen část titulů úcty, na něž měl nárok. T. j. jen ta část, která záležela ve staré legendární tradici, postižitelné již v husitském století, že byl umučen pro porušení zpovědního tajemství. O historicky s dostatek dosvědčených titulech svatosti z let 1393—1401 —

titulech svatosti ovšem, opakuji, s katolického stanoviska, jak zejména je vytýká životopis Jana z Jenštejna z r. 1401 — nezvěděl kanonisační proces ničeho; nadto byl přiřčen světci Hájkův falešný rok úmrtí a dodána řada dat podrobnějších o mládí, studiích a životě, čerpaných z románové legendy Balbínovy.

Je nesporno, jak na př. z právě dotčené legendy Balbínovy a nepochybně i z některých novodobých zázraků vysvítá, že v horlivé snaze české Prahy svatořečení v Římě vymoci, pia fraus spolupůsobila. Ale nic víc — ona sama světce nestvořila. Bezpočetné přísežné výpovědi svědků o starodávné úctě sv. Jana v Čechách a o divech jí způsobených do této kategorie nepočítám — to je obvyklý zjev náboženské víry a sugesce. Ale kritická historie, odsunujíc omyly kanonisační bully, mohla brzo konstatovati, že Jan z Pomuka, pochovaný u sv. Víta, jenž byl r. 1729 vyhlášen za svatého (hlavním objektem kultu středověkého svatého je tělo jeho, jsou tělesné pozůstatky jeho a zázraky nad nimi se udavší jsou předním důkazem svatosti jeho), má (se stanoviska středověké církve) nároky svatosti historicky dosvědčené. Jen neznalostí těchto svědectví, ležících ve vatikánských archivech, se stalo, že kanonisační bulla nevyšla především od skutečné historie Janovy, nýbrž že vybudována byla na závěrech, učiněných z novodobých zázraků a z legendární tradice, jednak nové i jednak ad hoc vymyšlené, jednak však velmi staré, t. j. v pravém slova smyslu legendární. Věřící katolík má se svého stanoviska, tuším, právo, sklo-

niti se před mluvou zázraků a neobětovati staré legendární tradice; církevně nepoutaný historik, nedá-li nic ani na domnělé zázraky, ani na tradici z 15. stol., musí vyznati, že historický Jan z Pomuka zasloužil si s katolického stanoviska svého svatořečení. Neboť vskutku nejde o dvě rozličné osoby, dva Jany z Pomuka, nýbrž o jediného Jana z Pomuka, pochovaného u sv. Víta, o jediného světce s dvěma (lze říci) legendami nebo s dvojí historií. Legenda o Janu, jenž prý byl utopen r. 1383, protože nechtěl zraditi zpovědní tajemství, táž legenda, jíž se přidržela bulla kanonisační, je jasně postižitelným omylem. Historie o Janu zmučeném r. 1393, zmučeném pro hněv králův na věrného služebníka arcibiskupova, historie, vyvinuvší se již během 15. stol. obvyklou v takových případech cestou v legendu o mučedníku zpovědního tajemství, je skutečností dějinnou a náleží k typickým ukázkám, jak vzniká středověký světec ve víře potomstva. Proto také neposkytuje důvodu k námitkám — leda tomu, kdo by chtěl legendy svatých odmítati zásadně.

Komu jde více o to, aby radoval se, že stolice papežská podlehla omylu, ten bude se držeti papežské bully a dokazovati, že kromě ní není jiného svatého. Komu však jde o to, aby poznal, jak věci vskutku souvisely, kdo postřehl, jak jen náhodou a nepříznivou shodou okolností vznikl zmatek, ve kterém legenda nepravá nabyla vrchu nad legendou pravou, nebude zazlívati těm, kdož opouštějí vylíčení kanonisační bully papežské a namísto mylného obrazu jejího o Janu Nepomuckém

staví pravou historii a pravou legendu Jana z Pomuka.

* * *

A historik musí také vyznati, že vedle převážné většiny svatých středověkých, kteří jsou dílem lidové sugesce, omylu nebo státního či církevního zřetele účelového, náleží sv. Jan Nepomucký k tomu menšímu počtu svatých, kteří snesou historickou zkoušku své světecké legitimace, zkoušku, myšlenou ovšem se stanoviska středověkého křesťana a užívající měřítek jeho názoru a zkušenosti přiměřených. On jediný, dodejme mimochodem, z českých svatých musil uznání své vykoupiti mnohonásobnými procesy před římskou policií svatosti se všemi nepříjemnostmi s tím spojenými: výslechy, přísahami, komisemi, protokoly, tělesným ohledáním atd., on jediný, ač byl kandidátem svatosti hned od své smrti, musil zažíti, že ztratily se původní doklady jeho práva a že zloba času spletla a pokazila mu proces jeho ve chvíli konečného úspěchu. Teprve věda, nikoliv církev, odsunujíc stranou kanonisační bullu a obnovujíc proces na základě svého nového materiálu, mohla uhoditi na správnou cestu, mohla jej rehabilitovati.

Tuto cestu kritické revise nastoupila řada historiků od bystrého augustiniána Eliáše Sandricha (P. Athanasia) od r. 1747 počínaje. Výrok jejich zněl: stal se omyl v osobě, nikoli ve věci, při čemž ovšem z »věci«, t. j. z Jana jako mučedníka zpovědního tajemství, snažili se, s Dobnerem

v čele, zachrániti co nejvíce. Stanovisko Dobnerovo zaujal na př. i Palacký. Pan dr. Herben má ovšem odvahu i tuto snahu po poznání pravdy, spojenou s obětí pro historiky kněze, jako byl na př. Dobner, pozoruhodnou (musili zavrhnouti kanonisační bullu papežskou, jakožto na omylu vybudovanou) zneuznati a nazývá pokusy vsunouti na místo zmatečné legendy v bulle kanonisační legendu pravou opětovným podvodem! Má odvahu vyčítati Palackému a Tomkovi polekanost a nemužnost charakteru, že nevyvrátili legendu svatojanskou, jako to prý mistrovsky učinili dějepisci němečtí. Má odvahu bíti dnes v tvář i tomu, co byl sám v dosti obšírném spisku svém (»Jan Nepomucký«) z r. 1893*) vykládal: tenkrát líčil proces kanonisační jako dílo dějepisného bludu, omylu (kapitola tomu věnovaná nese přímo titul: Na stopách dějepisného bludu) — dnes již mluví pouze o podvodu! A má odvahu vytrhávati z bezpočtu legendou sebraných zázraků svatojanských příhody zvláště naivní a protestovati proti legendě jménem mravnosti, protestovati proti »mstivému« svatému, dělajícímu »necudné« zázraky, jesuitskému patronu těch, kterým hrozila hanba světská . . . Představte si, že by někdo touto ušlechtilou methodou řešil na př. otázku o mravní povaze českého politického života soudobého a vybral si na př. vypočítavě pouze některé doklady z letošních předvolebních ve-

*) Vyšel v létě 1920 v novém (třetím) vydání, nezměněn v ničem, ale rozšířen autorovými polemikami o théma svatojanské z let pozdějších.

černíků! Poukázal jsem již na knihu Delehayovu, kterou musí každý znáti, chce-li spravedlivě, t. j. s porozuměním souditi o legendách svatých. A upozorňuji opětně na to, že skoro ve všech těch zázracích jde o plod fantasie lidové a že ony jsou zároveň důkazem naivní poctivosti, s jakou legenda vzniká. Mazaný jesuita dovedl by si přece, kdyby chtěl, vymysliti zázraky invence dokonalejší! To vše, co Herbena tak uráží, třeba posuzovati jen z ducha doby, nikoliv měřítky moderními, z duše, řekl bych, náboženského dítěte, jíž byla právě doba baroku. A badatel taktní a vzdělaný neponese to na ulici k veřejnému posměchu, zejména, jde-li o památku toho, jenž víře tisíců je svatým Páně. Pochopíme konečně, že sv. Jan mohl se státi ochráncem proti světské hanbě — to souviselo prostě s tím, že byl ctěn jako strážce zpovědního tajemství. Kněz, který smlčí, co mu ve zpovědi bylo svěřeno, zabraňuje světské hanbě svého stádce. Stačí dodati toto na snadě jsoucí vysvětlení a ze všeho mravního, theatrálně vyšperkovaného pathosu Herbenova nezbude nic!

A kdyby byl dr. Herben všiml si knihy Krausovy (Husitství v literatuře, II.), která dosud nejpodrobněji probrala ohromný materiál, podávající odpověď na otázku, jak se kult svatojanský zračí v literatuře, poznal by s překvapením, jak ryzí ethický proud nese namnoze tuto učenou a lidovou produkci (Jan »slavený hlavně jako ochránce cti, v lidu stal se otcem sirotků a vdov a utěšitelem zarmoucených vůbec«), poznal by, jak poměrně nepatrnou roli hraje v celé té

rozsáhlé literatuře myšlenka, potírati Husa Janem z Pomuka (třebas by závěry autorovy se někdy nesly v opačném směru), a poznal by na př., že v poslední fázi boje o svatořečení Janovo zjednal si o ně největší zásluhy protijesuitský horlitel a svobodný zednář hr. Fr. Ant. Špork!

Tvrzení, že Jan Nepomucký byl vymyšlen proto, aby vytlačil z duše obraz mučedníka kostnického, je to především, jež stalo se hlavní pákou agitace proti němu. Dodávám k tomu, co jsem pověděl o knize Krausově, že práce Herbenova z roku 1893 sama podává nepřímý důkaz, že českým vlastencům, o uznání nového světce v Římě zápasícím, nešlo především a snad ne vůbec o to, aby vytiskovali Janem z Pomuka ze země památku Husovu. Herben dotkl se celé řady úvah, kombinací, návrhů i obav, vyskytnuvších se v prostředí, jež chtělo římskou stolici nakloniti české touze — ale ani v jednom z nich nesetkáváme se s argumentem, jejž agitace proti sv. Janu staví dnes v popředí! A tento argument by přece ve »válečných plánech ctitelů Nepomukových proti tvrdým zdem Říma« nesměl chyběti, kdyby dnešní agitační pojímání věci srovnávalo se s pravdou!

A ovšem ani v otázce nazírání na dobu pobělohorskou nedohodnu se s drem Herbenem nikdy. Dohoda je nemožná, protože nesmím a nedovedu chtíti nic jiného, než hledati a poznávati, jak věci vskutku byly, zastávati pravdu »pad-

ni komu padni«, kdežto dr. Herben, jak jsem se přesvědčil odedávna, pracuje pouze agitačně pro propagaci velmi jednoduché a velmi jednostranné these, živené nenávistí k církvi katolické a podporované ku podivu strannou a ku podivu kusou dokumentací věcnou. Protireformace není žádným absolutním »temnem«, jako není doba předbělohorská žádným absolutním světlem; kdo věří opaku, je vědecké dítě. Po bezpříkladném vzepietí české duševní vůle a síly v době husitské dostavuje se úpadek velmi záhy; století 16. nese mnohonásob stopy jeho, jediná Jednota Bratrskáční tu nad průměr. Bílá Hora je konečně také (ne pouze ovšem) důsledkem tohoto úpadku, vyčerpání, vnitřní rozervanosti a nešťastných kulturně politických aliancí. A duševní prázdnotu doby po míru vestfálském zavinilo ne pouze řádění vítězné Vídně nebo Říma, nýbrž také hospodářské zničení země, zničení měst a vůbec proletarisace obyvatelstva po hrozné válce, jež trvala tři desítiletí. Totéž vidíme zajisté v sousedním Německu.

Ale ten národ český, který zbyl v zemi a který byl většinou násilím obrácen k víře katolické, je přece také kusem našich dějin, částí našeho národního tělesa, složkou naší bytosti, a nerozumím, proč by český historik neměl sledovati s pozornou sympatií, jak staral se a pracoval, aby z bolestí bídy a zkázy se povznesl k novému sebevědomí a nové národní naději. Že se to mohlo díti jen pod praporem vítězného katolicismu, bylo dáno poměry nezměnitelnými; sympatie naše k protestantským Čechám předbělohorským buďtež sebe větší, uznati

musíme, že, kdyby nebyli noví duchovní vůdcové nového národa, t. j. katoličtí kněží řádoví (v tom ovšem i jesuitští) a světští hlídali a rozplameňovali plamen české naděje, víry a lásky, bylo by po nás veta! V této souvislosti bylo i svatořečení Jana z Pomuka, ať již jakkoli o něm soudíte, zbraní bitevní; rozčilování (jak jsem vyložil, věcně málo nebo nic neopodstatněné), že jím měl z pověsti lidu býti zatlačen Hus, je nemístné také proto, že náleží do doby, kdy Hus již jen malé menšině Čechů mohl něco znamenati — třeba vyznati opětně, že ani doba předbělohorská u nás o Husovi vskutku mnoho nevěděla, spisů jeho takřka neznala a o velikosti jeho měla ku podivu nedokonalou představu.

Dr. Herben může čtenářstvu tyto a podobné výroky mé předkládati, jak je libo, s vyzváním, »aby se jich lidé zhrozili« — pravdou jejich neotřese, jako nedokáže, že mravní stav českého národa, vyšlého z doby protireformační, byl horší než na př. jeho mravní stav v 16. stol. (s výjimkou obce bratrské), jako nepopře, že nám protireformace (přes to, že nepřestaneme odsuzovati násilí, jímž podlomila mravní a náboženské sebeurčení většiny a nezapomeneme, že je to doba ponížení a úpadku) vnutila jednotu víry a tím po dlouholetém vnitřním zápase, znovu a znovu vybíjejícím se v zhoubné války občanské, vnutila zároveň období poměrného vnitřního klidu, sbírání sil, za něhož mohl se decimovaný národ počtem víc než zdvojnásobiti, stvořiti si sdostatek (převahou kněžské) inteligence, jež potom za příznivějších okolností mohla boj za osvícení a duchovní osvobození národa vésti

k další etapě úspěchu. Trvám i při tom, co jsem pověděl o baroku — s předpokladem absolutního »Temna« se fakt ten jistě nesnáší (a o to mi pouze šlo); zdá se mi také pozoruhodným, že celek národní napojil se kulturou jeho tak plně a žádostivě. Barok je dvojencem gotiky, vedl národ znovu k mystice, citu, vnitřní hloubce — pro českého historika bude jednou vůbec nejpozoruhodnější, že jen velké vlny mystického vznětu, jakými byly gotika a barok a příbuzný romantismus, zažity byly českým prostředím nejplněji a nejvášnivěji. A jak srovnáte se svým obrazem »Temna« Balbínovu vášnivou obranu české národnosti, Pešinovu nevyrovnatelnou závěť, podivuhodnou postavu Vavákovu?

* * *

O selském utrpení doby pobělohorské mne dr. Herben poučovati nemusí; vím o tom nesrovnatelně více než on. K tomu, co vykládá Herben o našem probuzení, stačí říci, že to, co praví, není pravda. Otázky, jichž se dotýká, byly řešeny prozatím dostatečně ve sporu mém z r. 1912; proti stanovisku mnou hájenému nebude se moci dr. Herben dovolati souhlasu u žádného opravdového odborníka. Z toho soudím, že jeho stanovisko nenabude vrchu. Žijeme ovšem, ač v svobodné republice, jejíž devisou heraldickou je pyšné »Pravda vítězí«, v době ku podivu mimořádné. Pan dr. Herben mne jistě ne nadarmo upozorňuje, že moje řeč je (prý) proti programu nejen národně-demokratické strany, ale i našeho mi-

nisterstva... Rytíř svobody svědomí myslí snad na to, že ministerstvo vydá nějakou dogmatiku, na niž budou musit universitní profesoři přisahati... Kurie papežská žádala odstranění dra. Wahrmunda se stolice — nemohla by podobně se pokusit církev Herbenova? Jinými slovy: srovnej zakončení mého posledního článku.

* * *

Ještě jedné otázky musím se dotknouti. Pan dr. Herben se táže, jakým právem já, jako český historik, stávám se apologetou církevním? Mohl bych odpověděti, že povinností mou je ujmouti se ohrožené pravdy, třebas by šlo o posmívaného Jana Nepomuckého, jinými slovy: sloužiti věci pokroku i proti omylům t. zv. pokrokářů. Ale odpovídám jinak, odpovídám otázkou: proč se stal apologetou církve katolické největší náš historik, otec národa, František Palacký? Okolnost, že byl protestant, potomek starých husitských Čech, objevitel velikosti husitství, dodává faktu tomu významu nemenšího než okolnost, že životní zkušenost, moudrost a láska k národu, jimiž vynikal, dávají slovu jeho váhu a autoritu zcela mimořádnou. A byl to Fr. Palacký, jenž jak dí »nemohl nezkormoutiti se nad krutou nenávistí, která se objevuje v tisku nejen proti církvi katolické, ale i proti náboženství vůbec«, byl to Palacký, jenž vyznal, že »každý sprostě věřící katolík, který jinověrců zeloticky nezatracuje, mnohem milejším mi jest, nežli vysoce učený bezvěrec«, který napsal, že »církev kato-

lická v Čechách způsobila po celý čas bytu svého nepoměrně více dobrého, nežli zlého.« Mohl bych citovati dále... Náš soudobý Anti-Palacký, dr. Herben, dí ovšem: »poměr českého národa k Římu je jediná obžaloba...« nebo dokonce: Dobrý Čech nemůže býti dobrým katolíkem!

Proč tak psal a mluvil Palacký? Tuším, že jednak z pravé svobodomyslnosti (ač mu také přezdili reakcionářů a klerikálů), »která vždy a všude bývá snášelivou, ctíc svobodu také jiných lidí a uznávajíc oprávněnost každého přesvědčení, kterékoli nevede k nepravostem!« Jednak proto, že poznával, že agitace proticírkevní pochází z příkladu a vzoru cizích protičeských živlů (myslil zejména na židovskou žurnalistiku vídeňskou). Dále proto, že vážil si církve jako pavézy mravně náboženské výchovy lidu, konečně i proto, že poznav »ohromné to zlé, co z rozbrojů a půtek o víře uvalilo se na ubohý národ náš«, snažil se odvrátit mysli od bojů církevních a náboženských a vésti je k podstatě křesťanství: k lásce k Bohu a lidem vůbec.

* * *

Z těchto úvah a argumentů většina tuším platí doposud; v nich najde dr. Herben hlavní kus odpovědi na svou otázku. Obranu sv. Jana Nepomuckého nepojímám ani do této souvislosti (bránil jsem, byv urážlivě vyprovokován, jen stanoviska historickou vědou českou, lze říci, vůbec odedávna zastávaného), ale pojímám do ní poznámky k ní při-

pojené i své vystoupení proti t. zv. československé církvi. Prožíváme dobu revoluční, zasahující do života národního daleko hlouběji než byl přechod z feudálních řádů k liberalistické společnosti z 2. pol. 19. stol., nával fakt, myšlenek a požadavků, chtějících radikální změně ústavy sociální, hospodářské i politické, zmítá od dvou let duší národní. V tom útoku ideí a žádostí je mnoho oprávněného; moudrý zákonodárce jim musí vyjít vstříc. Soudím, že se mu tu podaří, nebude-li revoluce zbytečně a ukvapeně chtíti zvítěziti na celé čáře, nebude-li chtíti rozbíti souvislost s minulostí i tam, kde jsou poměrně nejspolehlivější podmínky setrvačnosti a nejhlubší kořeny konservatismu. Bez rozumného konservatismu věc pokroku nezíská, ale utrpí pohromu!

KAPITOLA TŘETÍ.

(Psáno v dubnu 1921.)

Z obou statí předchozích dala zejména prvá podnět k četným článkům polemickým (některé z nich znám jen z doslechu); ke druhé, pokud vím, připojil své kritické poznámky pouze redaktor p. dr. Scheinpflug (šifra ksg; »Nár. listy« 17. června) — takřka jako rozhodčí, redakcí »Nár. Listů« do boje mého s Herbenem delegovaný. Chci zde krátce dotknouti se všeho, co v námitkách proti mému stanovisku pronesených jeví se mi důležitým, pokud jsem na to nereagoval dodatky nebo opravami v textech výše otištěných. Odpověď chci vybudovat na jednotlivých sporných otázkách, při čemž bude nejpřiměřenější držeti se hlavně p. dr. Scheinpfluga, protože on objímá největší díl sporného thematu a jako vzdělaný laik tlumočí, zdá se, nejplněji stanovisko většiny naší pokrokové inteligence. Nevadí mi nikterak, že píše jako osobní přítel Herbenův a zřejmě straní jeho mínění; vytýkám mu pouze, že nepropustil můj článek bez rušivých korektur, odhodlav se zcela nehusovsky a zcela zbytečně z úcty k Husovi skonfiskovat pravdu o Husovi*).

*) Srov. výše str. 20 pozn.

Pan dr. Scheinpflug je tuším právník, a proto nás nepřekvapí, souhlasí-li s těmi, kteří nechtí dovoliti, abychom opouštěli b á s i p r á v n í a vsunovali na místo smyšleného (prý) Jana Nepomuckého, jenž byl řádným procesem kanonisačním prohlášen r. 1729 za svatého, jaksi mlčky pravého Jana z Pomuka, jejž kanonisační akty výslovně vyloučily, zejména, že důvod svatořečení by u obou musil býti pojat jinak. Tomuto názoru ovšem odporuji. Historik sice nemůže »odčinit« úředních výkonů katolické církve, t. j. to, co se stalo, ale má právo i povinnost vyložiti, že a jak došlo při kanonisaci k omylu. A má právo hájiti svého přesvědčení, že proces kanonisační, kdyby se byl vyvaroval zmatečným omylům pramenů a znal data, jež archivy poskytly teprv později, byl by skončil přece svatořečením Jana z Pomuka. A má právo vyložiti, že by pravděpodobně pojal nového světce (ne-li především tedy aspoň zároveň) jako mučedníka zpovědního tajemství. Formálně právní náprava omylu je věcí církve, nikoliv historika; zřekla-li se většina katolických kněží, otázkou se obírajících, kanonisační bully, nebude držeti se striktně právního hlediska ani církevně nepoutaný historik. Postavit skutečnost na místo omylu je tím snazší i žádoucnější, že nejde vskutku (což p. Scheinpflug přehlédl) o záměnu d v o u osob, n ý b r ž p o u z e o j e d i n o u o s o b u, j e d i n é h o s v ě t c e — téhož, jehož pravé tělo od r. 1393 chováno bylo v patrnosti a rostoucí úctě v náhrobku chrámu svatovítského a jehož pravé zásluhy i pravá legenda upadly namnoze v zapomenutí, aby

nahraženy byly jinou legendou, vyrostlou z kusů pravdy, z náhodného omylu, z nových legendárních živlů i dohadů a výmyslů a utvrzenou potřebnými zázraky.

* *
*

Pan dr. Scheinpflug i ti, kteří s ním souhlasí, nepřikládají sami, jak je zřejmo, dotčenému právnímu hledisku velké váhy. Neboť logickým důsledkem toho: Roma locuta, causa finita, by bylo udělati dalším výkladům konec a zejména nebírati se již otázkou, zdali by snad historický Jan z Pomuka (kněz Johánek) svatořečení zasloužil? Vskutku vidíme, že všichni snaží se právě jeho nárok na titul svatosti popříti a to s neobyčejným úsilím. Pan Scheinpflug napolo připouští, že žaloby Herbenovy na jenerálního vikáře, jako by byl z nejbohatších prelátů pražských a jako by půjčoval peníze takřka živnostensky a způsobem neslušným, neobstojí před kritickou zkouškou. Z vývodů Herbenových, psaných v »Čase« r. 1906 proti P. Štědrému, vidím, že jí nesnese ani výtka z mnohoobročnictví. Také argument, že Jan pocházel z německé městské rodiny, není toho druhu, aby jej mravně znehodnocoval — v té době, kdy se německé kolonie městské u nás znenáhla čechisovaly, můžeme předpokládati o nejednom z českých činitelů veřejných městského původu, že je po otci nebo po dědu z německé krve.

Důležitější je, co následuje. V nedostatku zpráv o životě, osobě a povaze Jana z Po-

muka nezbylo mi než opříti se o fakt, že si jej za osobního tajemníka a potom jenerálního vikáře diecése zvolil arcibiskup Jan z Jenštejna, životem světec a programem apoštol mravní reformy. Z toho jsem uzavřel, že Jan z Pomuka žil jako člověk i jako kněz životem příkladným. Co namítá p. dr. Scheinpflug? Můj závěr je prý vratký, Kristus měl apoštolem Jidáše atd. — krátce zapomínám prý, že jsou také výjimky z pravidla. Překvapilo mne opravdu, že setkal jsem se s tak ubohou vytáčkou u muže tak vzdělaného. Jak by vypadaly dějiny, kdyby byly vybudovány na výjimkové theorii Scheinpflugově! I matematika zná počet pravděpodobnosti. A historik musí velmi často užívati kombinace z pravděpodobnosti, podle analogie, jíž podává lidská zkušenost; rozumí se, že musí postupovati podle pravidla a ne podle výjimky. A opakuji, že závěr, jejž jsem učinil, je methodologicky správný, nehledě ani k tomu, že není žádného jiného svědectví, jež by jej bralo v pochybnost. Ten závěr lze formulovati také tak: Jan z Pomuka byl lepší než bylo průměrné české kněžstvo jeho doby.

Je ovšem pravda, že nemáme zpráv, dosvědčujících přímo, že by kněz Jan žil životem světce, je pravda, že o něm víme nesmírně málo vůbec a je pravda, že Jan z Pomuka nezemřel jako vyslovený vyznavač náboženské nebo mravně pokrokové idey, jako to právem žádáme u všech velkých mučedníků. Byl, pokud víme, obětí brutálního rozčilení králova, namířeného vlastně proti pánu jeho, arcibiskupovi Janu z Jenštejna. Pan Scheinpflug

zachází však patrně s cestí, srovnává-li smrt jeho s nešťastnou náhodou, jakou je na př. smrt dělníka, strojem zachyceného. V případě našem nejde zajisté o neštěstí, způsobené mechanickou silou, nýbrž o zápas dvou duchovních principů, plnící od staletí veřejný život tehdejší kulturní Evropy, o zápas mezi nároky moci světské a moci duchovní; obětí tohoto zápasu stal se ve službě své strany přední prelát české církve, třebas by bezprostřední podnět smrti jeho souvisel s úředními opatřeními jeho, jež nejeví se zrakům našim zvlášť významnými. V tom smyslu užili bychom však i dnes v případě podobném výkladu, že Jan stal se mučedníkem své církve, svého stavu, své povinnosti; neřekli bychom ovšem ještě, že má nárok na titul svatosti. Ale nezáleží na tom, jak na smrt Janovu díváme se my očima 20. stol., nýbrž — a to je to, nač naši dobrovolní, a někdy i diplomovaní historikové pravidlem zapomínají — záleží na tom, jak se na věc dívali jeho vrstevníci, jak ji hodnotila doba předhusitská, především ovšem v kruzích stranníků a obdivovatelů arcibiskupových. A tu máme cele spolehlivé, cenné a velmi výmluvné svědectví, psané již r. 1401. Slyšme je ještě jednou: »Ctihodný Jan, generální vikář, milostí boží stal se mučedníkem, byv pálen, nohama šlapán, posléze utopen, načež zářícími divy objeven jest: což poněvadž se nedávno stalo a beztoho celé zemi známo jest, tuto pomíjím, ač je to pamětihodné a jak myslím, již i jinde poznamenáno.« Odtud je zřejmo nade vši pochybu, že vrstevníci Janovi spatřovali

v něm od počátku, ode dne neslýchaného činu králova, jenž patrně způsobil ohromnou sensaci v celé zemi, mučedníka, ano, že od počátku utvrzovali se v mínění, že tu jde o mučedníka, jenž má nárok na titul svatosti — neboť dosvědčoval-li věřící mysli zázrak, že Bůh se přihlašuje nadpřirozeným způsobem ke knězi, jenž vytrpěl smrt ve službě církve jeho, bylo tím o Janově legitimaci na slávu světce a svědka Kristova rozhodnuto. Proti této středověké psychologii neplatí nic námitky, jež by jakkoli dovedla konstruovati skepse moderního člověka — tímto způsobem vznikl velký počet světců beze všeho kanonisačního procesu, často bez průkazu i bez skutečnosti bohumilého života. Vědomí o mučednické smrti Janově, pověst o zázracích jeho žila v Čechách, jak vidno, od počátku a tvořila od počátku ve fantasii lidu, shledávajícího nové a nové výklady hrozného činu králova k prohloubení tragedie, příštího světce. Tomuto zrání legendy nebránila, jak »Letopisy české« prozrazují, ani doba husitská; ostatek nezapomínejme, že část národa českého zůstala katolickou nepřetržitě.

* *
*

Čtenáře Scheinpflugova zaujala, jak se domýšlím, zejména ta pěkně psaná pasáž stati jeho, kde načrtává »rozpor, jehož pocit proniká duši každého uvědomělého Čecha.« Autor staví proti sobě oba kněze Jany, kteří umřeli smrtí mučednickou: Jana Husa svatého života, bojovníka za práva národa

českého, hrdinu, jdoucího na smrt v boji za své přesvědčení, představitele nejslavnějšího období českých dějin — a Jana z Pomuka, původem Němce, života neznámého, utraceného náhodou hněvem královým a provázeného pochybnou legendou. »Toho prvého katolická církev upálila a zatratila jako kacíře, toho druhého prohlásila za svatého a patrona země české . . .«

Výklad tento, jak vidno, se otázky, o niž vlastně boj se vede, netýká; p. Scheinpflug zajisté by svou dramatickou paralelu mohl napsati týmiž slovy i v tom případě, kdyby byl Jan z Pomuka uznán obecně nebo kanonisován řádně jako světec již v 15. nebo 16. stol., kdyby tedy žádného sporu o Jana Nepomuckého nebylo. I při tom by se pod dojmem účinné paralely Scheinpflugovy (jíž podobných lze z českých dějin vybrati více), dotčený »pocit rozporu« v duši dnešního českého člověka měl a musil dostaviti. Mnohem dále v témže asi směru jde stať Václ. Hrubého v »Právu lidu« (29. kv. 1920), tvrdící, že otázka zní: »buď Jan Hus, nebo Jan Nepomucký — vše ostatní je nyní již sofistika.« Panu Hrubému jde, jak vidno, ne o to, co bylo, ale co snad mělo býti; ne o výklad historie, ale o postuláty mravně-kulturní nebo mravně-náboženské pro přítomnost i budoucnost. V tom nepovažuji se za oprávněna klásti nějaké meze jeho myšlenkám. Ale pokud jde o minulou skutečnost a o její pochopení, tu víme bezpečně, že byl i Jan Hus i Jan Nepomucký, že jména jejich takřka representují, event. charakterisují dvě rozdílné periody našich dějin, rozpor dvou si ne-

podobných dob, kultur a světových názorů, čili, jak lze opakovati slovy Scheinpflugovými, »rozpor, jehož pocit proniká duši každého uvědomělého Čecha«. Který historik český, táži se, by si to neuvědomil! A který historik český by nevěděl, že srovnání Jana Husa s Janem z Pomuka, srovnání nesporné dějinné velikosti s mučedníkem episodického významu, vypadne pro tohoto v každém směru nevýhodně!

Ale právě v tom srovnávání málo významného s velmi významným, málo známého s obdivovaným hrdinou, postihuji vypočítavý úmysl, který má znesnadniti spravedlivé a klidné hodnocení osoby a zásluhy Jana z Pomuka. K velikosti Husově není potřeba, aby byl v prach zašlápnut Jan z Pomuka, a uznání toho, co na Janu z Pomuka (ať již jde o skutečnost ze 14. stol. nebo o pojetí její z 15. až 18. stol.) uznání zasluhuje, nemůže žádným způsobem ubližovati slávě Husově. Úkolem historikovým jest porozuměti lidem a okolnostem bez rozdílu, šlo-li o dobu slávy nebo o dobu utrpení a úpadku. Doba protireformace je faktem dějinným, kusem našeho národního života v minulosti; její představitelé, její snahy a boje mají plný nárok na náš spravedlivý soud. Panu dru Scheinpflugovi šlo, zdá se, v jeho paralele spíše o to, aby doličil názorně, jak přepodivně zachovala se katolická církev k oběma Janům. Účin jeho srovnání by byl asi poněkud utrpěl, kdyby byl svůj závěr formuloval konkrétněji: Jana Husa zatratil obecný koncil všeho západního křesťanstva jako kacíře a vydal jej na smrt, Jana z Pomuka si čeští katolíci a čeští vlastenci

17.—18. stol. v Římě vymodlili za světce a zemského patrona . . .

* *
*

Třeba zajisté položiti důraz na to, že představa, z které v neposlední řadě čerpá svou sílu novodobá agitace proti sv. Janu Nepomuckému, jako by totiž nový svatý byl nám vnucen Římem nebo vůbec katolickou cizinou, jesuitským řádem, chtějícími zkřiviti a duševně znásilniti českého člověka, je nesprávná, ba, že je pravým opakem skutečnosti. »Litá saň římská,« vykládá na př. p. dr. Hrubý (v článku, jenž zříká se vědomě snahy po historickém výkladu a pochopení, a to do té míry, že byste nikdy neřekli, že pochází od historika) »ohýbala a lámala tak dlouho český národ, až jej dovedla k sv. Janu Nepomuckému«, »při svatořečení jeho rozhodovala ne nějaká zásluha, nýbrž jen a jen přání a vůle církve římské . . .« Stačí si přečísti jen spis dra Herbena o Janu Nepomuckém, psaný r. 1893 a beze změny otištěný r. 1920, aby se každý čtenář očitě přesvědčil, že to je opak pravdy — církev římská se svatořečení Jana z Pomuka vzpírala, vzpírala takřka po pět desítiletí. V Čechách rostla úcta nového světce valem, stavěny mu byly již sochy (socha na pražském mostě je z r. 1683), kaple, kostely, z Prahy prosili, dokazovali, shledávali mocné přímluvy a vymýšleli všechny možné cesty a cestičky, jak by Řím naklonili vroucí žádosti své — vše bylo nadarmo! Teprve, když agitace české Prahy zajistila si doporučení císařská a mocné přímluvy v celém

katolickém světě, teprve když z Prahy docházely protokoly s přísežnými výpověďmi přečetných Čechů ze šlechty, měšťanstva a lidu, dosvědčující prastarou úctu Jana Nepomuckého v království a ovšem i divy a zázraky, jež dály se pro zásluhy jeho, teprve tenkráte odhodlal se Řím, a to ještě s patrnou neochotou a nedůvěrou, splniti, co tak naléhavě bylo žádáno, a co tak mocnými argumenty věcnými bylo podporováno. Řím vpravdě neměl ve svatořečení žádné iniciativy, nýbrž ono bylo na něm vynuceno; Řím také nemá žádné přímé viny na omylu, jejž známe; vše bylo dílem katolických Čech, žádajících si naléhavě uznání nového světce — tak naléhavě, až, jak doslova píše Herben r. 1893, se »blahořečení a svatořečení nového patrona české země již ničím nedalo zabrániti.«

Ti, kdo věří, že si církev katolická postavila Jana Nepomuckého za symbol svého vítězství nad kacířským národem českým, nebo že Nepomuk měl zabíti pamět Husa v českém lidu, mohou ve vyloženém zdráhání Říma, nechtějícím dostiučiniti prosbám českých katolíků a vlastenců, najíti vděčný motiv k přezkoušení svých dohadů. A ti, kdo (jako p. Scheinpflug) drží se these, že to byli přece jesuité, kteří vše způsobili, poněvadž vlastním iniciátorem myšlenky i agitace pro svatořečení Jana Nepomuckého jeví se býti jesuita Balbín — těm doporučuji, aby se seznámili s Balbínem dokonaleji; učiní-li to, přesvědčí se, že při jméně jeho vybaví se jim především představa poctivého Čecha, vášnivého milovníka své vlasti

a svého národa, a teprve daleko za tím představa jesuity. Charakteristickým pro posouzení poměru jesuitů k agitaci pro svatořečení Janovo (a snad i pro českonárodní ráz té agitace) zdá se mi býti i fakt, že usiloval-li český jesuita Balbín legendárním životopisem Jana Nepomuckého, většinou jím samým, zdá se, zbásněným, o jeho uznání svatým, dokazoval německý jesuita pražský Freyberger (r. 1698), že k hojným údajům Balbínovým není starých dokladů a že mnoho věcí je vyzdobeno pérem mythologickým. Ale víme, že spis Balbínův byl shledán nedostatečným hned po svém vzniku (1670) i kapitolou pražskou, jíž byl věnován, a v níž spolurozhodoval historik a přítel Balbínův, horlivý ctitel Jana Nepomuckého, děkan kapitoly Pešina. I z těch a podobných faktů možno se učiti, jak ukvapeně usuzují ti, kteří si představují katolický klerus český té doby jako společnost podvodníků, která nelekala se žádného prostředku, jímž by dospěla k domnělému cíli svému, t. j. »zmrzačiti a zastrašiti zotročené duše české«, vytvořiti stádo ovcí a »zabíti novým svatým Jana Husa v českém národě«.

* *
*

Chci prospěti pravdě a proto neváhám opakovati, že v agitaci o uznání nového svatého spolupůsobil i zbožný podvod. Právě Balbínova legenda, jíž dostalo se jaksi vědeckého uznání, že otištěna byla ve velké sbírce, v soustavném, ohromném vydání belgickém, shrnujícím životopisy

svatých celého světa (t. zv. Acta sanctorum) a jež v úvodě dovolává se pramenů psaných i tištěných (jichž vskutku většinou nebylo), je toho dokladem, podobně asi jako některé novotné zázraky, jak jsem výše šetrně naznačil. Ale opakuji: i bez legendy Balbínovy a bez jiných umělých pomocí, bylo by se uctívání Jana Nepomuckého v Čechách 17. stol. rozšířilo a bylo by k svatořečení jeho došlo. Tak, jak zkombinoval a zbásnil legendu svou Balbín, podobně vznikly z invence, toužící víc po obrazu celkovém a účinném než po vystižení skutečnosti i jiné legendy středověké, jenže u nich nemůžeme tou měrou zjistiti autora a shledati se stejnou pravděpodobností ne-li jistotou, že legendista si svá data volně vymýšlel. Kdyby byli v Římě pohrdli autoritou proslulého českého historika a prací, vydanou v Acta Sanctorum, byli by si z materiálu lidového původu, hrnoucího se z Čech a mocnými přísahami stvrzeného, mohli sestaviti legendu jinou, jež by ovšem také nesnesla zkoušky historické, ale měla by všechny vlastnosti pravé lidové legendy. Srovnání legendy nepomucké, jak stala se základem kanonisace, s paděláním rukopisů zelenohorského a královédvorského, lze připustiti potud, že podobně jako v době Hankově i nyní spolupůsobila náruživá touha oslavit český národ před světem velkou kulturní záslúhou minulosti — veliký rozdíl je však v tom, že při Rukopisech šlo o padělek v plném slova smyslu a rozsahu, u Jana Nepomuckého pouze o přispění, aby legenda nepochybně stará a pravá, ale nejasná a kusá, byla do-

plněna a zkrášlena. Jinými slovy: nový smyšlený text psán byl na starý pergamen, na němž pravý text zlobou času stal se nečitelným. Hlavní je, jak třeba opakovati, že této pomoci, novou pravdu vymýšlející, vskutku třeba nebylo a že díl její (jako snad pozdější zázraky) byl podmíněn nepochybně houževnatým odporem Říma.

Ano, nevylučuji, že legenda Balbínova, proti níž ozvaly se brzo tak rozličné námitky, přispěla sama k nedůvěře Říma, jejž utvrdila (dohaduji se) v domněnce, že jde o českonárodní agitaci, pracující prostředky nedovolenými. Památka Jana z Pomuka žila v Čechách od počátku a již v době předbělohorské vzrostla a prohloubila se v uctívání svatého. Probošt svatovítský Berthold Pontanus v hymnách na patrony země české, vydaných r. 1602, předpovídá již, že sv. Jan »bude jistě zařazen mezi patrony země české, a to ne jako nejmenší z nich« (Herbenův spis); poznamenávám, že Pontanus slaví Jana jako mučedníka zpovědního tajemství. Doba pobělohorská, přičiňujíc k starým dokladům úcty svatojanské doklady nové a působíc jimi na obrazivost a víru i pověrčivost lidovou, pokračovala pouze a stavěla dále na základech dávno položených. Krátce: Legenda o Janu z Pomuka rostla časem jako jiné legendy, nabývajíc přirozeným chodem věci nových a nových rysů, takže je zcela pochopitelno, že Jan Nepomucký 16.—18. stol., jak vyrostl a se vyvinul z těch přerozličných legendárních motivů, pověrčivé víry a zkušeností lidu a ovšem i kombinačních přídavků a domyslů uče-

ných, nabyl v podstatě jiné podoby, než byl Jan historický (tak skrovně ostatek nám známý).

V neporozumění tomuto stavu věcí a v žádosti našich racionalistických skeptiků a kritiků, aby prohlášeno a zatraceno bylo vše, v čem liší se Jan legendy od Jana historie, za podvod a bídný výmysl, je hlavní omyl jejich. Já ztrávil několik let pilným studiem českých legend, zejména legend svatováclavských a mám tedy nad jiné právo, abych o tom pronesl důvodný soud. Legenda o sv. Václavu (a to platí i o jiných legendách světců toho významu) není snad typem najednou hotovým a vracejícím se s malými změnami po staletí, nýbrž ona je živoucím a vyvíjejícím se organismem, sytícím se novými a novými motivy a myšlenkami a přizpůsobujícím se novým a novým touhám a nadějím pozdějších století. Bylo třeba několika věků než ze zbožného hocha a jinošského knížete Václava vyrostla nám postava representanta a hrdiny národního a státního, dědice české země.*) Jinými slovy:

*) Připomínám při té příležitosti, že známá slova Kalouskova, že po Bílé Hoře snížen byl s národem českým i sv. Václav, vykládají se nesprávně tak, jako by sv. Václava doba protireformace si nevážila. Sv. Václav poklesl v českém uctívání (jako jiní svatí) v době vítězícího luteranismu před Bílou Horou; po Bílé Hoře bylo jednou z prvých starostí vítězů naříditi znovu slavení svátku sv. Václava (srv. Bílek, Reformace katolická). Protireformace znala se vůbec okázale k sv. Václavu; pravda je jen, že rostoucí úcta Jana Nepomuckého byla mu brzo soupeřem. Také mínění dra. Hrubého, že národ český vzkřísila revoluce, t. j. naši legionáři, »již psali si na prapory: Mistr Jan Hus, Jan

Václav 14. stol. je již jiný než Václav legend 10. stol. a i v těchto nepochybně poněkud jiný než byl skutečný Václav historie. Vše to je zcela přirozené: v hrdinovi legendy symbolisuje si doba, budujíc na několika legendárních motivech, od počátku se vracejících, často i to, co sama nejvíc obdivuje, nebo to, po čem nejvíc touží, to, co chce posvětiti a oslaviti autoritou nadpřirozenou, přiblížiti nebesům a postaviti pod ochranu Boží. Čili krátce: na legendy se nesmíme dívati jako na prameny, jež by nás poučily především nebo veskrze o skutečnostech života hrdiny svého, nýbrž spíše jako na výraz kulturně-náboženského cítění a smýšlení lidového, v němž často až dětinsky naivním způsobem (srovnej některé zázraky svatováclavské) tlumočí duše doby svůj náboženský sklon i jeho potřebu. Je přirozeno a pochopitelno, že ve velké většině této literatury, vztahující se k uctívání svatých, proniká spíše stanovisko těch, již žijí primitivním náboženským životem, hlas lidí malých a duševně zanedbaných, jehož často nerozeznáš od dokladů všední pohanské pověrčivosti. Badatel naší doby vším tím se obírající, byť byl víry nejpevnější, nemůže často potlačiti úsměvu nad těmi prapodivnými doklady nadpřirozené moci světcovy, těmi divy a zázraky, jimiž vděčný Bůh vyznamenává mučedníka svého. Ale i skepti-

Žižka, Jiří z Poděbrad« potřebuje korektury potud, že prvé české pluky za hranicemi proti Rakousku postavené nesly jméno sv. Václava a svatých Cyrila a Metoděje. Teprve za ruské revoluce byl pluk svatováclavský přezván jménem Husovým.

cismus nevěrce, jde-li o muže opravdu vzdělaného, nevyhne se při studiu a výkladu všeho toho jisté šetrnosti a uctivosti, třeba by někdy její formule zněla: Svatá prostoto!

* * *

Vším tím chci říci, že na legendu svatojanskou a na kult svatojanský třeba se dívati týmiž zraky jako na jiné legendy a jiné kulty svatých, t. j. jako na projev a produkt náboženského cítění doby, která je vynesla na povrch a která v ně vtělila spolu své mravní snahy, své kulturně-náboženské a národně-politické naděje. Věřím, že dočkáme se jednou práce takové, vykládající nám dozrání legendy svatojanské z české pobělohorské doby, z doby, jež takřka v barokním vzepjetí po bezprostředním kontaktu s Bohem toužila náruživě po novém českém světci, nejen aby ukojila plněji a pravdivěji svou náboženskou potřebu, ale i aby českému jménu, tolik podezíranému a opovrhovanému v sousedství, dobyla nové autority a nové sebedůvěry. Bude ovšem třeba dříve, aby doba tato, jíž takřka plaše vyhýbala se česká historiografie, protože to byla doba ponížení a utrpení, byla dokonaleji poznána jak ve své podstatě duševní, tak ve své vnější práci a snaze. Jsem pevně přesvědčen, že toto příští studium odstraní mnohý předsudek a najde nejednu mravní i kulturní hodnotu, kde nevědomost nebo neporozumění předků spatřovalo pouze duševní poušť a bídu. Jsem přesvědčen, že všechno to dnes tak paušální mluvení o zblbnutí, zmrzačení, zkřivení

české duše, o mravní bídě atd., atd., dočká se velmi radikálních korektur. A tenkrát také najde legenda svatojanská vzdělaného vykladače a osvíceného zastance. Legendární Jan z Pomuka zaujme takřka samostatné místo vedle historického Jana z Pomuka a poznán bude teprv opravdu jako duševní symbol a representant doby, jejíž stíny nepodaří se sice nikdy z české mysli zaplašiti, ale jejíž vnitřní život duševní bude se jistě jeviti potomkům v rysech jasnějších a snad i sympatičtějších. Jak mocnou propagandu českému jménu dal boj za blahoslavení Janovo a svatořečení jeho, jak ohromnou literaturu stvořil, to vše již dnes poznáváme, zejména z práce K r a u s o v y; čím se stal nový světec českému člověku, to možno studovat v P a m ě t e c h V a v á k o v ý c h, zejména tam, kde líčí sto padesáté slavné výročí jeho svatořečení.

Výklady tyto bylo by lze vyvrcholit závěrem, že i kdyby nový svatý postrádal legitimace historické úplně, stal by se, byl by p r a v ý m s v a t ý m, protože víra tisíců a celých generací si jej stvořila, legendu jeho svou náboženskou snahou naplnila, oltáře, kostely a kaple mu zbudovala a donutila Řím, aby jej formálně uznal. Nový svatý stal by se tak historickým faktem, kusem náboženského a mravně kulturního vývoje národního a jako takový by měl plný nárok na naši šetrnou úctu, třebas bychom o náhodnosti a nehistoričnosti jeho zjevu byli plně přesvědčeni. Respektujeme přece, třebas nevěříce, i náboženské pomníky a úkony i opovrhovaných jinověrců. Ale Jan Nepomucký vskutku obrany tohoto druhu n e p o t ř e b u j e — on není

ani vymyšlený svatý, jenž nikdy neexistoval, ani svatý, jenž vznikl podvodem, ani svatý, jenž měl zabíti v českém národě Husa a dovršiti duševní zotročení českého člověka. Kdo tyto a podobné věty opakují, opakují omyly a nepravdy. Jak se věci měly a souvisely, najdeš výše vyloženo sdostatek.

* *
*

Soudím, že dotkl jsem se všeho, co v replice páně Scheinpflugově jeví se shrnutím běžných pochybností ve věci sv. Jana Nepomuckého a co zasluhuje pozornosti. Nedotkl jsem se pouze Scheinpflugovy obrany dra. Herbena, že prý z ohledu na rakouskou praxi konfiskační postavil v spise z r. 1893 v popředí výklad, že při kanonisaci sv. Jana běží o omyl, ačkoli prý byl přesvědčen již tenkrát, že šlo o podvod. Spokojuji se tím, že řeknu, že tato obrana se s pravdou nesrovnává a že se s ní nesnáší v nedávných projevech svých Herben sám. Vskutku r. 1893 byl Herben ještě do té míry historikem, že viděl to, co historik zdravého rozumu nutně viděti musí: stal se omyl! Tak také se jiný oponent pokusil omluviti Palackého výklad o historii Jana z Pomuka, od Herbenova pojímání cele odlišný, ohledy prý censurními v době před r. 1848. Jenže zapomněl, že Palacký svého výkladu nezměnil ani v pozdějších vydáních, vyšlých v době, kdy vědecky zdůvodněný soud o historii sv. Jana nebyl naprosto ohrožován censurou (a to platí ovšem i o r. 1893). Ale na tom již nezáleží — a nebudeme se rozčilovati také zmín-

kou Scheinpflugovou, že prý dnes kruhy katolické vystupují provokačně, vyzývajíce věřící, aby ty, kdo zlehčují kult svatojanský, udávali úřadům pro urážku náboženství. Připustím, že výzva taková může se nelibě dotknouti svobodomyslného muže a souhlasil bych s ní cele — kdyby nebyla napsána ve chvíli, kdy sochy svatojanské po desítkách, ba po stech jsou od fanatických surovců rozbíjeny a káceny, kdy jsou cenné památky uměleckého a náboženského života beztrestně ničeny a kdy i jinak hrubé násilí protikatolické a protináboženské jeví se činy často odporné povahy. Že jemnomyslný liberál nic z toho nepojal do své stížné myšlenky o provokacích, mne opravdu překvapuje.

* *
*

Pan dr. Scheinpflug končí svůj výklad větou, která má čtenáři naznačiti, že mé pojetí českých dějin, jak se jeví zejména v otázce protireformace a v otázce svatojanské, je něco odsouzení hodného a reakčního. Co on pouze nadhodil, vykřikují jiní naplno, opakujíce, jako na př. v březnové »Naší Době« (abych uvedl jen nejváženější revue pokrokovou, kde se ovšem kritičtí autoři schovávají stále za podivné pseudonymy), že »v nejnovějších projevech Pekařových úplně zvítězilo reakční Tomkovo pojetí českých dějin nad pokrokovou filosofickou koncepcí dějin Palackého.« Ti, kdo mou práci vědeckou, skoro třicetiletou, znají, vědí, že mi šlo vždy o pokud možná nestranné poznání pravdy, že můj kriticismus nejednou utkal

se s theorií, jež se vydávala za pokrokovou, ale že jsem jí čelil ne proto, že chtěla býti pokrokovou, nýbrž že byla omylem, že krátce nikdy nezpronevěřil jsem se postulátům svobody a pokroku, pokud, po mém přesvědčení, nezbloudily s cesty pravého poznání a nepříčily se životním zájmům národním. Ti vědí také, že já byl (nemýlím-li se) prvý, jenž z odborných historiků, a to ještě za života Tomkova, se v otázkách, o něž jde, proti němu vyslovil. A i neodborníci mohou se přesvědčiti, že v statích mých proti hromadnému vystupování z církve katolické i výše v otázce svatojanské a v mém odsuzování hrubé protikatolické agitace opíral jsem se v neposlední řadě o projevy a stanoviska Palackého. Rozumí se, že pro svobodného badatele není zákona, jenž by jej zavazoval vyznávati učení mistrovo, ale právě v otázce, o niž v dnešní situaci běží, v stanovisku mnou hájeném, že je národním zločinem vnášeti znovu náboženský boj do naší společnosti a líčiti katolickou církev jako původce všeho našeho neštěstí v minulosti, mohu s pýchou konstatovati, že jdu ve stopách Palackého. Pan dr. Scheinpflug se také mým citátům z Palackého, výše položeným, šetrně vyhnul.

Nemusilo býti ani vinohradské schůze, jež byla proti mně dr. Herbenem 14. března svolána, abych věděl, jak jsem nepohodlným té společnosti, která takřka zabrala všechny velikány našich dějin pro sebe, upravila je na svědky své nauky a tak vzdělané předládala k veřejnému uctívání a k posílení své pochybné pravdy, společnosti, která

i dobu slávy i dobu úpadku našich dějin proměnila takřka v důlní podniky, v nichž těží se vzácný materiál agitační pro cíle vědě, pravdě a obecnému dobru národnímu začasté protivné, nebo (lze také říci) která je proměnila v chráněné krajiny, jejichž ustálená podoba nesmí býti smělcem porušena, aby neubylo potřebných silných dojmů českému poutníkovi. Běda tomu, kdo by se odvážil na př. neviděti plnosti potřebných pekelných hrůz v době protireformační, kdo by vůbec se osmělil ohrožovati nerušený chod a prosperitu nadějného podnikatelství. Sv. Jan Nepomucký byl zvlášť cennou a výnosnou součástkou podniku — dal-li závod jiným historickým postavám rysy více nebo méně falešné, operoval v případě Jana Nepomuckého naopak demonstrativními ukázkami, že to není světec historicky pravý.

Nejde tu o rozdíly názorů ve vědeckém výkladu minulosti — ty byly a budou vždycky, a proti nim neobrací se má trpká stížnost. Ale jde o zřejmě nevědecké, demagogicky hrubé zneužívání našich dějin, o nepravdy psané a naplněné stranickou nenávistí a vnášené organisovanou agitací do mass lidu, jenž má býti v určitém směru zfanatisován, rozdělen a podmaněn. A jde i o teror proti každému, kdo se odváží tomu duchovnímu násilí a té duchovní lži se postaviti. Nepatřím k těm, kteří hledají sporů; vystoupil jsem i v otázce svatojanské pouze vyprovokován na bojiště, ujal jsem se i v lehkomyslné agitaci o rozbití české náboženské jednoty slova teprve tenkrát, když jsem se přesvědčil, že není nikoho

významnějšího, jenž by chtěl čeliti nebezpečí na mém místě. Věřím, že spravedlivá budoucnost uzná, že mé stanovisko bylo ideově i morálně dobré. Vědomí, že chci prospěti pravdě a brániti křivdě a lži, je mi při tom posilou a útěchou, stejně jako vědomí, že octl jsem se na téže vnitročeské frontě bitevní, na které stál a bojoval Fr. Palacký.

Z pera prof. Pekaře vyšlo současně naším nákladem:

BÍLÁ HORA.

Její příčiny a následky.

Stran 163. Cena 20 Kč.

Z posudků dosud vyšlých uvádíme:

»Pekařova kniha o Bílé Hoře nejsou dějiny v obvyklém slova smyslu, nýbrž spíše duchaplná essay historická, psaná s vybraným uměním stylistickým, jiskřící novými myšlenkami a překvapující novými postřehy.« (K. Stloukal, »Národní Listy«.)

»Kniha Pekařova je malé mistrovské dílo vypravování stručně i plně informujícího, plastického a podněty všeho druhu bohatého.« (p. e., Prager Presse«.)

SVĚTOVÁ VÁLKA.

Stati o jejím vzniku i jejích osudech.

Stran 238. Cena 28 Kč.

Kniha obsahuje tyto kapitoly: Co jsme zvěděli během války? — Prvá odhalení z tajných archivů. — Počátek vídeňských zpovědí. — Publikace vídeňské vlády o vzniku války. — Jak to bylo (na základě vídeňského materiálu). — Jak to bylo, ve světle berlínské publikace. — Kniha Conradova. — Černín. — Paměti Windischgrätzovy. — Pokus císaře Karla o separátní mír. — Další tajná jednání s Dohodou. — Arnošt Denis. — Seton Watson. — Odpověď maďarské akademii. — Židé a bolševictví.

V cenách uvedených není započítána ještě 10%ní knihkupecká přirážka.

Kč 6·—

ALBERT MALÍŘ, KRÁL. VINOHRADY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 09 04 03 016 8